

Honderd jaar geleden: de eerste vrouwelijke KNO-arts opent haar praktijk in Helmond

E.H. Huizing

Prof. dr. E.H. Huizing,
emiritus hoogleraar
KNO.
E-mail:
ehhuizing@planet.nl

Samenvatting

Honderd jaar geleden, in juni 1914, begon de eerste vrouwelijke KNO-arts Elisabeth Gimbrère-Aghina (1884-1928) haar praktijk in Helmond, die zij drie jaar later in Tilburg voortzette. Zij was de eerste vrouw die lid werd van de KNO-vereniging en intensief het vak uitoefende. In de jaren tot aan WO II werden in totaal slechts vijf vrouwen opgeleid en gedurende de oorlog nog eens drie. In de daaropvolgende decennia is het aantal vrouwelijke artsen dat tot KNO-arts werd opgeleid, opvallend laag geweest. Bij het 75-jarig bestaan van de vereniging in 1968 was de verhouding man:vrouw 316:5, bij het eeuwfeest in 1993 was dit 509:15. Zoals bekend, is in de laatste jaren een revolutionaire verandering opgetreden. Van de assistenten in opleiding tot KNO-arts is op dit moment 59% vrouw. Het 'tableau' van het specialisme ondergaat een majeure verandering.

Trefwoorden

Vrouw in de KNO, geschiedenis

Abstract

In 1914, a hundred years ago, the first female ENT-specialist Elisabeth Gimbrère-Aghina (1884-1928) started her practice in the small town of Helmond and some years later in Tilburg. She was the first woman to become a member of the Dutch ORL Society. Until WW II only five other female doctors were trained, and also five during the war. In the next decades the number of female ORL specialist was extremely low as well. In 1968, at the 75th celebration of the ORL-society the men-women comparison amounted to 316:5, at its centennial in 1993 it was 509:15. Over the past years a revolutionary change has taken place. At this moment, 59% of the trainees are female. The face of the specialty is undergoing in a major transition.

Key words

Female ORL specialists, the Netherlands, history

Figuur 1. Elisabeth Gimbrère-Aghina opende in juni 1914 als eerste vrouwelijke KNO-arts een praktijk in Helmond en vestigde zich later in Tilburg. Zij was de eerste vrouw die lid werd van de KNO-vereniging (1913).

In juni van dit jaar was het 100 jaar geleden dat de eerste vrouwelijke KNO-arts Elisabeth Aghina in Nederland haar praktijk opende in het kort tevoren geopende ziekenhuis in Helmond (*figuur 1*). Het is de moeite waard ons kort in de geschiedenis van deze eerste vrouw in de KNO-heelkunde te verdiepen. Hoe anders is immers de situatie van de vrouw in de KNO-heelkunde op dit moment in vergelijking met toen?

Elisabeth (Elisa) H. Aghina (1884-1928) was afkomstig uit Alkmaar, ging daar naar de 'Hoogere Burgerschool' en studeerde van 1904-1910 geneeskunde in Amsterdam. Zij behoort dus tot de eerste vrouwen in ons land die tot arts werden opgeleid. Begin 1911 werd zij aangenomen als inwonend assistent zonder bezoldiging maar met kost en inwoning bij professor Burger in het Binnengasthuis in

Figuur 2. Elisabeth Gimbrère-Aghina in de operatiekamer in de jaren 20 van de vorige eeuw.

Amsterdam. Dat was een opvallende stap van de grote clinicus en de nog al zelfbewuste Burger. Hij had zich immers vroeger als hoofdredacteur van het *Tijdschrift voor Geneeskunde* nadrukkelijk uitgesproken tegen 'de vrouw in de geneeskunde'. Elisabeth bleef tot juni 1914 bij hem en kreeg een opleiding van meer dan drie jaren. Dat was veel langer dan toen gebruikelijk. Meestal volstond men met een assistentschap van een jaar; pas in 1920 werd de opleidingsduur voor het specialisme KNO-heelkunde officieel vastgesteld op twee jaren.

Tijdens haar periode in het Binnengasthuis leerde zij de daar net opgeleide chirurg Jules Gimbrère kennen. Zij trouwden en vertrokken in het voorjaar van 1914 naar Helmond, waar hij als chirurg-gynaecoloog ging werken en zij een KNO-praktijk begon. Drie jaar later verhuisden zij naar Tilburg en praktiseerde ze daar als opvolger van de kort tevoren overleden KNO-arts Weijers. Binnen drie jaar werden drie kinderen geboren, van wie de oudste, de sterk op haar gelijkende Alexander (Lex) later in Leiden tot KNO-arts werd opgeleid en zich in 1946 in Zwolle vestigde.

Vijverberg heeft in 2008 ter gelegenheid van '100 jaar KNO in Tilburg' op basis van haar kasboek haar werkzaamheden in 1923 geanalyseerd.¹ Daaraan ontleen ik dat zij in dat jaar 2842 consulten gaf aan 1405 patiënten uit Tilburg en omstreken, het merendeel in haar praktijkruimte boven de Tilburgse Spaarbank, Noordstraat 123, soms in een instelling, een enkele bij de patiënt thuis. De herhalingsfactor, zoals dat in een later jargon werd genoemd, bedroeg dus ruim 2. Zij registreerde 35 verschillende diagnoses en verrichtte eigenlijk alle behandelingen en toen gebruikelijke operaties (figuur 2).

Haar verdiensten in dat jaar bedroegen dan ook het aanzienlijke bedrag van 15.612,90 gulden.

In 1913 trad zij als eerste vrouwelijk lid toe tot de KNO-vereniging, maar te oordelen naar de presentielijsten van de vergaderingen heeft zij nooit aan enige bijeenkomst deelgenomen. Helaas leed zij aan de vroeger zo beruchte en toen ongeneeslijke bacteriële endocarditis en overleed ze aan een daaruit voortkomende sepsis lenta in 1928 op bijna 44-jarige leeftijd.

Elisabeth Gimbrère-Aghina is een toonbeeld geweest van een sterke vrouw die naast de zorg voor een gezin met drie kinderen, een grote specialistische praktijk voerde. Als eerste vrouwelijke KNO-arts in ons land die de praktijk in volle omvang uitoefende, verdient zij een monument.

De overige vrouwen die voor en tijdens WO II tot KNO-arts werden opgeleid

In de periode 1910 tot aan het einde van de Tweede Wereldoorlog werden naast Elisabeth Gimbrère-Aghina nog negen vrouwen opgeleid. Zij hebben allen min of meer een praktijk uitgeoefend, ondanks dat velen van hen trouwden en kinderen kregen.

Dieuwke (Diet) H. Kramer (1886-1971) was na Elisabeth Gimbrère-Aghina de tweede vrouw die in 1913 als lid van de vereniging werd aangenomen. Waar zij werd opgeleid, weten wij niet, misschien in het buitenland. Ook is niet bekend

of zij heeft gepraktiseerd. Zeker is dat zij snel daarna met haar man naar Zuid-Afrika is geëmigreerd. In de ledenlijst staat zij van 1914 tot 1925 vermeld als 'D. Kramer (Mevr. Schonken) Brandvort, Oranje Vrijstaat'.

Na deze landelijk gezien voorlijke start in de jaren 1910-1920 is de opleiding van vrouwelijke artsen in de KNO-heelkunde tot stilstand gekomen. Burger heeft na Aghina tot zijn emeritaat in 1936 nooit meer een vrouw opgeleid, terwijl Kan in Leiden en Schutter in Groningen nimmer een vrouwelijke assistent hebben aangenomen. Maar misschien meldden zij zich in die tijd ook niet aan.

Hendrika (Riek) Nienhuis-de Jong (1902-1989) was in het midden van de jaren 20 de eerstvolgende. Zij werd opgeleid bij Benjamins, de opvolger van Schutter in Groningen. Voordat zij haar opleiding voltooid had, trouwde zij met haar medeassistent

J.H. Nienhuis en vertrok ze met hem in 1928 naar Almelo. Daar heeft zij haar man in de praktijk geholpen en uiteindelijk is zij in 1952 toch nog officieel als KNO-arts erkend en lid van de vereniging geworden.

Christina (Tine) P.H. Rinse (1904-1991) studeerde in Amsterdam en was een enthousiast corpsstudent en roeier. Nadat zij vergeefse pogingen had gedaan een assistentschap te krijgen bij de internist Hijmans van den Bergh en de obstetricus De Snoo in Utrecht, solliciteerde zij bij Quix. Die zag wel mogelijkheden en begin 1930 werd zij inwonend assistent in het ziekenhuis aan de Catharijnesingel. In augustus 1932 ontving ze van Quix het briefje dat ‘...mevrouw C. P. H. Rinse voldoende ervaring had opgedaan om zich zelfstandig te mogen vestigen als KNO-arts.’ Dit was toen voldoende. Daarna ging zij werken in het Tuberculose Sanatorium ‘Zonnegloren’. Zij trouwde met de tuberculosearts Van Kammen, kreeg drie kinderen en praktiseerde vervolgens in Dordrecht in samenwerking met de andere KNO-artsen in die stad.

J.L.M. (Magda) German (1907-1986) werd van 1933 tot 1936 bij Benjamins in Groningen opgeleid. In mei 1935, dus nog voordat zij haar opleiding had voltooid, hield zij op de vergadering in Amsterdam een voordracht over het verwijderen van een corpus alienum bij een kind van 10 maanden door middel van een oesofagotomie,

terwijl zij in diezelfde vergadering bij een wetenschappelijke voordracht medeauteur was. Dat was in die tijd ongebruikelijk, omdat toen eigenlijk nooit voordrachten werden gehouden door assistenten. Zij is echter geen lid van de vereniging geworden, want zij vertrok getrouwd naar haar land van herkomst Zuid-Afrika, waar zij de eerste vrouwelijke KNO-arts is geweest en 11 jaar gepraktiseerd heeft.

Sophia (Fie) Velleman-Pinto (1897-1959) werd eind jaren 30 opgeleid bij De Kleijn in het Wilhelmina Gasthuis in Amsterdam. Voor het eerst in 25 jaar werd daar weer een vrouw als assistent aangenomen. Zij zag kans de oorlog te overle-

ven door onder te duiken in Artis. Na de oorlog heeft zij als KNO-arts gewerkt in het Centraal Israëlich Ziekenhuis (CIZ) te Amsterdam. Door tijdgenoten is zij beschreven als iemand met een groot charisma en van 1949 tot haar overlijden in 1959 was zij ‘penningmeesteresse’ van de vereniging.

Adriana (Adri) C. van Nieuwenhuijse (1910-2000), later mw. Van Herk-van Nieuwenhuijse, is waarschijnlijk de belangrijkste vrouwelijke KNO-arts uit de eerste helft van de 20^e eeuw geweest. Zij werd bij Van Gilse in Leiden opge-

geleid (1936-1940) en bleef daarna vanaf 1940 als chef de clinique aan de Leidse kliniek verbonden. Daarmee was zij (een van) de eerste fulltime stafleden aan een universitaire kliniek. Gedurende de oorlog en in de jaren daarna ontwikkelde zij zich tot de belangrijkste steunpilaar van de afdeling. In 1951 promoveerde zij op het proefschrift ‘*Chronische larynxstenose. Een klinische studie*’ en verliet zij de Leidse kliniek mede omdat Van Gilse met emeritaat ging. Zij trouwde later met de wiskundige en KNO-arts Van Herk en voerde nog geruime tijd een praktijk in Zutphen.

Tabel 1. Het aantal leden van de vereniging, met de verdeling tussen mannen en vrouwen ten tijde van de jubilea (*op basis van de in de gedenkboeken gepubliceerde fotogalerij).

	Leden	Man	Vrouw	
25-jarig bestaan (1918)	73	72	1	Elisabeth Gimbrère-Aghina
40-jarig bestaan (1933)	121*	120	1	Christina Rinse
75-jarig bestaan (1968)	321*	316	5	
100-jarig bestaan (1993)	524*	509	15	

Johanna (Hannie) C. de Bruïne-Altes (1916-1996) werd in de oorlogsjaren opgeleid bij Huizinga in Groningen en promoveerde in 1946 op het eerste proefschrift in ons vakgebied in het Engels ‘*The symptom of regression in different kinds*

of deafness’. Daarna vestigde zij zich in Haarlem waar zij tot haar 66^e haar praktijk voerde. Velen van de oudere leden herinneren zich haar doordat zij als oudste aanwezige lid bij het galadiner van de eeuwfeestviering in 1993 een vlammende en humoristische toespraak hield.

Ook *Josina (Joos) M. Voogd (1915-1997)*, later mevrouw Scherphuis-Voogd, stamt uit die tijd. Zij werd tijdens de oorlog bij Quix en Van Egmond opgeleid en vestigde zich in 1946 te Goes en heeft daar vele jaren gepraktiseerd.

In de oorlogsjaren werd ook *Josepha (Jos) M.A. Conijn (1907-1952)* opgeleid. Op grond van de gegevens die Backus kon achterhalen nemen wij aan dat zij haar opleiding in Den Haag ontving, waarschijnlijk in het Gemeenteziekenhuis. Zij

vestigde zich in 1946 in Weert maar overleed reeds enkele jaren later.

In de daarop volgende 30 jaar werden slechts vijf(!) vrouwen opgeleid: in Amsterdam bij De Kleijn *Lien M. van Ebbenhorst Tengbergen-Wibaut* die evenals haar man jarenlang in Amsterdam heeft gewerkt; in Leiden bij Van Gilse *Wilhelmina (Mieneke) L. Klerks-Kruyt (1951)*; in Utrecht bij Gerlings *Maria L.C. Bangma (1967)*, die in Soest in ziekenhuis Zonnegloren heeft gepraktiseerd, en *Jelma M. Von Ghyzy-Karossa (1968)*, die bij Van Deinse in Den Haag heeft gewerkt en bij Sedee *Marieke W. Westra van Holthe (1973)*, die achtereenvolgens stafflid is geweest in Utrecht en de VU.

De Nederlandse hoogleraren in de KNO-heelkunde zijn in die jaren dus bepaald geen gangmakers geweest van het opleiden van vrouwen. Werden zij minder geschikt geacht voor het vak of toonden zij zelf geen belangstelling? Beide lijkt het geval te zijn geweest. Geen van de opleiders in die jaren, Huizinga (Groningen), Van Dishoeck (Leiden), Brinkman (Nijmegen), Struben (Rotterdam) en De Wit (Amsterdam VU) hebben ooit een vrouw als assistent aangenomen. Jongkees (Amsterdam GU), die meer dan 80 KNO-artsen heeft opgeleid, nam pas aan het einde van zijn carrière in 1978 An Greven als zijn eerste vrouwelijke assistent aan.

Ook bij de daaropvolgende generatie opleiders duurde het lang. Schmidt, in 1967 te Leiden benoemd, wachtte tot 1981, Hoeksema, sinds 1965 opleider te Groningen, tot 1986. Er waren in die jaren geen vrouwen die zich aanmeldden, zoals ik uit eigen ervaring kan verklaren. Hadden zij geen belangstelling voor de KNO-heelkunde of stonden de hoogleraren-opleiders als vrouwonvriendelijk bekend? Dit laatste was in de meeste gevallen niet zo, maar het feit dat nergens een vrouw in opleiding was, schrikte kennelijk af. In de jaren 80 ontstond langzaam verandering. Huizing (benoemd in 1976) nam in 1984 voor het eerst een vrouw aan, Snow (benoemd in 1977) in 1992 en Van den Broek

Tabel 2. Het aantal leden van de vereniging en assistenten in opleiding in de 21e eeuw met de verdeling tussen mannen en vrouwen.

		Leden	Man	Vrouw	%
2003	Gewone leden	384	340	44	11,5
2003	AGNIO en AGIO	110	68	42	38,2
2014	Gewone leden	480	363	117	24,4
2014	AIOS	134	55	79	58,9

(benoemd in 1984) in 1991. Bij het 100-jarig bestaan van de vereniging was hun aantal dan ook iets gestegen (*tabel 1*).

Hoe snel dit in de 21^e eeuw veranderde, heeft geen betoog. Op dit moment telt de vereniging 480 werkzame gewone leden, onder wie 117 vrouwen, terwijl van de 134 assistenten in opleiding tot specialist 79 vrouw en 55 man zijn (*tabel 2*). Het is duidelijk dat het ‘tableau’ van het specialisme er in de nabije toekomst heel anders zal uitzien dan tijdens het eeuwfeest 20 jaar geleden. De volgende geschiedschrijver zal waarschijnlijk melden: ‘bij het 125-jarig bestaan van de KNO-vereniging in 2018 bevonden zich onder de gewone leden nog x mannen!’

Referentie

1. Vijverberg FJM. 100 jaar KNO in Tilburg. In: 100 jaar KNO Tilburg, van kasboek naar DBC. 2008;29-117.

Verantwoording

Behalve aan de jaarverslagen en de gedenkboeken van de vereniging konden veel details worden verkregen dankzij het intensieve werk van Jan van der Borden en Roelf M. Backus. De auteur is daarnaast dank verschuldigd aan collega F.J.H. Gimbrère, kleinzoon van onze eerste vrouwelijke KNO-arts, voor de door hem verschaft informatie en foto.